

ριστικὸν παρατηρεῖται. Ἡ ἀφαιρετικὴ τοῦ γερουνδίου τίθεται ἀντὶ τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεστώτος καὶ τὸ γερουνδιακὸν ἀντὶ τῆς μετοχῆς τοῦ παρακειμένου. Μετοχὴ ἐνεστώστος + esse ἢ fieri ἀντικαθιστᾷ τὸν ἐνεργητικὸν ἐνεστώτα, ὁ δὲ συγκριτικὸς βαθμὸς τὸν θετικόν. Μεγάλην πτωχείαν παρουσιάζει τὸ ὕφος τοῦ Quilichinus. Τὸ λεξιλόγιόν του περιλαμβάνει 2376 λέξεις. Ποιά τις μονοτονία ἐκ τῆς χρήσεως τῶν ἰδίων λέξεων καὶ ταυτολογίαι τινὲς δὲν ἀποφεύγονται, ὡς καὶ ἡ ἐπανάληψις ὁμάδων λέξεων καὶ ἡμισιγίων. Ἡ κατασκευὴ τῆς προτάσεως εἶναι ἀπλή. Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, ἡ ὀνομασία Quilichinus εἶναι ἡ ἐπισημονικῶς ἐπικρατεστέρα. Οἱ ἐκδόται συμφωνοῦν ὡς πρὸς τὸν χρόνον συγγραφῆς, τάσσοντες αὐτὸν εἰς τὸν 13ον αἰῶνα, ἀκριβέστερον μεταξύ 1236 καὶ 1238 μ. Χ. Ὁ συγγραφεὺς ἀνήκει ὀπωσδήποτε εἰς τὴν τάξιν, ἡ ὁποία ἀπὸ ἀπόψεως πνευματικῆς, πολιτικῆς καὶ λογοτεχνικῆς — ἡγουμένου τοῦ Αὐτοκράτορος Φρειδερίκου — ἔπαιξεν σημαντικὸν ρόλλον εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν ζωὴν τοῦ 12/13ου αἰῶνος. Ὁ Quilichinus κατήγετο ἀπὸ τὸ Spoleto ἢ ἀπὸ τι σπολετιανὸν γένος, εἶχε νομικὴν παιδείου καὶ αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι του φέρουσι αὐτὸν ὀπαδὸν τοῦ Φρειδερίκου II. Τὸ ἔργον τοῦ Quilichinus ἀπηϋθύνετο εἰς σχετικῶς εὐρὺ κοινόν. Τοῦτο ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ κατανοητὸν οὐ μόνον ὑπὸ τῶν κληρικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν νομικῶν καὶ τῶν ἐμπόρων ἀκόμη. Γενικῶς, ὁ μεσαιὼν ἴστατο ἄλλως, ἦτοι πολὺ εὐνοϊκώτερον ἢ ἡμεῖς πρὸς αὐτό. Αἱ 19 ἐκδόσεις του μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Τὸ ἔργον τοῦ Quilichinus ἔσχε προσέτι καὶ παιδαγωγικὴν καὶ οὐμανιστικὴν ἀξίαν ὡς εὐρισκόμενον εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν.

Ὁ Kirsch διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου του τούτου προχωρεῖ πέρα τῶν παλαιότερων ἐρευνητῶν τοῦ Quilichinus : Warton, Meyer, Zacher, Toischer, Neuling, Pfister κ. ἄ., οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν μὲ ἐπὶ μέρους ζητήματα τοῦ Quilichinus, εἰς μίαν γενικὴν θεώρησιν καὶ ἀρτίαν παρουσίαν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου του. Ὅθεν τριπλῆ εἶναι ἡ προσφορά του : Οὗτος κατορθώνει νὰ μᾶς δώσῃ ἐν μέσῳ πενιχρᾶς τοῦ παρελθόντος περὶ τὸ θέμα ἐρεύνης ἀντιφατικῶν γνωμῶν καὶ ἀλληλοσυγκρουομένων ἀπόψεων μίαν ἀρτίαν ὅσον ἐνεστί ἐκδοσιν τοῦ κειμένου τῆς *Historia Alexandri Magni*, νὰ μᾶς ἐκθέσῃ τὰ μέχρι τοῦδε πορίσματα τῆς σχετικῆς φιλολογικῆς ἐρεύνης, πλουσίαν παρέχων περὶ τὸ θέμα βιβλιογραφίαν, καὶ νὰ μᾶς κατατοπίσῃ περὶ τῶν ἀλύτων εἰσέτι προβλημάτων, ἐνῶ ἡ ἐργασία του αὕτη ἀποτελεῖ σύναμα πολύτιμον συμβολὴν ἐμμέσως εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἰταλικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ λογοτεχνικῆς ἀπόψεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φρειδερίκου II.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΚΟΥΒΕΛΑΣ

* *

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΦΙΛ. ΚΩΣΤΑΡΑ, Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Κίρκεγκωρ ὡς ἐπανάληψις τῆς σωκρατικῆς μαιευτικῆς, διατριβὴ ἐπὶ ὕψησει, Ἀθῆναι, 1971 (βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου), σσ. 230.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν (σ. 12) τοῦ βιβλίου του «Introduction aux existentialismes» (Παρίσιοι, 1946) ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ περσοναλισμοῦ Emm. Mounier ἀναπαριστᾷ συμβολικῶς τὴν ὑπαρξιακὴν (ἀκριβέστερον : τὴν ὑπαρξιστικὴν) σχέσιν δι' ἐνὸς δένδρου, εἰς τὰς ρίζας τοῦ ὁποίου συγκαταλέγεται ὁ Σωκράτης, ἐνῶ τὸν κορμὸν του ἀποτελεῖ πρωτίστως ὁ Κίρκεγκωρ. Διὰ τῆς ἐπὶ ὕψησεια διατριβῆς του ὁ κ. Γρ. Φιλ. Κωσταρᾶς ἀναλαμβάνει νὰ διερευνήσῃ διεξοδικῶς τὴν ρίζαν καὶ τὸν κορμὸν τοῦ ὑπαρξιακοῦ δένδρου ἀκολουθῶν μέθοδον, διὰ τῆς ὁποίας ὀδηγεῖται ἐκ τῆς ἐπιφανείας εἰς τὸ κέντρον τοῦ θεματός του. Πράγματι, δὲν ἀρκεῖται

οὗτος εἰς τὴν ἐπισήμανσιν τῶν ἐξωτερικῶν κοινῶν σημείων, ὡς αἱ ἀπερίφραστοι διαβεβαιώσεις τοῦ Κίρκεγκωρ ὅτι ἐμπνέεται ἐκ τοῦ Σωκράτους, τοῦ ὁποίου εἶναι μαθητής, ἀλλά, εἰσχωρῶν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος, ἀνιχνεύει τὴν μεταξύ τῶν πνευματικῆν συγγένειαν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Δανὸς στοχαστὴς ἀνεδείχθη ἄξιος συνεχιστὴς τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου, ἀληθῆς Σωκράτης τοῦ Βορρά.

Τὸ ἐγγεῖρημα στέφεται ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Εἰς φιλοσοφικὴν πραγματείαν μὲ ἀντικειμένον τὴν διαλεκτικὴν, ὁ συγγραφεὺς ἐπέλεξε προσφυῶς καὶ ἐχρησιμοποίησεν ἐπιδεξίως διαλεκτικὴν μέθοδον προσπελάσεως τοῦ ἀντικειμένου του. Σωκράτης καὶ Κίρκεγκωρ τίθενται ἐνώπιον ἐνωπίω, καλοῦνται νὰ μαρτυρήσουν «κατ' ἀντιμωλίαν». Ἡ παρουσίας τῆς μαρτυρίας αὐτῆς, χάρις εἰς τὴν συνεχῆ ἀναφορὰν τοῦ κ. Κωσταρά εἰς τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν ἐκκινήσεως διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπὶ μέρους κεφαλαίων, πραγματοποιεῖται κατὰ τρόπον ἐπιστημονικῶς ἀδιάσειστον. Γενικῶς ἡ ἐξαντλητικὴ διαπραγματεύσις τοῦ θέματος καὶ αἱ διεξοδικαὶ ἀναλύσεις, ἐπιχειρούμεναι εἰς ὕφος πυκνὸν καὶ στυλ-πνόν, ἐπιτρέπουν εἰς τὸν προσεκτικὸν ἀναγνώστην τοῦ κ. Κωσταρά νὰ παρακολουθήσῃ μίαν συναρπαστικὴν φιλοσοφικὴν ἀντιπαράστασιν, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας ἀπευθύνεται εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἐν πλήρει σημασίᾳ πνευματικῶν μῆνυμα: Ὁ δογματισμὸς, ἡ καθίζησις εἰς τὴν καθημερινότητα, ἡ ἐν ἀνέσει ἐγκατάστασις εἰς τὴν πνευματικὴν ἑτερονομίαν τῆς αὐθεντίας, ἡ βᾶθυμος αὐτοεγκατάλειψις εἰς τὴν ἐξωτερικότητα θὰ πρέπει νὰ παραχωρήσουν τὴν θέσιν των εἰς τὴν ψυχικὴν ἐμβάθυνσιν, εἰς τὴν διαλεκτικὴν τῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐργηγόρσεως.

Καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Κίρκεγκωρ ἔχουν ἀπὸ ἓνα ἰσχυρὸν ἀντίπαλον: Ὁ πρῶτος τὴν σοφιστικὴν, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ὁποίας, ἀγνοοῦντες τὴν ἀγνοίαν των, ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν τὴν ἀλήθειαν, νοουμένην ὡς προσωπικὴν ἀναζήτησιν καὶ βίωσιν τῆς γνώσεως. Ὁ δεύτερος τὸ σύστημα τοῦ Hegel, ὁ ὁποῖος, ἀντικειμενοποιῶν τὸν ἄνθρωπον, μετατρέπει τὴν διαλεκτικὴν εἰς ἐπιστήμην, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ μετατρέψῃ τὴν ἐπιστήμην εἰς διαλεκτικὴν, εἰς διαδικασίαν δηλαδὴ ἐμβαθύνσεως καὶ ἐσωτερικεύσεως. Ἄς ἐπιμείνωμεν ὅμως ἐπὶ τοῦ Σωκράτους, ὁ ὁποῖος ἤτο ἡ συνείδησις τῶν Ἀθηναίων, ἡ καλὴ καὶ ἡ κακὴ των συνειδήσις. Μὲ τὴν προσποιητὴν του ἄγνοιαν καὶ τὴν πλήρη εἰρωνείαν ἀφέλειαν διατροπᾶ τοὺς κενοὺς περιεχομένου ἄσλους τῆς δοκησιοφίας τῶν ἐκάστοτε συνομιλητῶν του, τοὺς ὁποίους ἐξάγει ἐκ τῆς μακαριότητός των καὶ, δρέπων ἀντιπαθείας, τοὺς βοηθεῖ νὰ συνειδητοποιήσουν τὴν ἀγνοίαν των. Ἡ ὁδὸς διὰ τὴν γνῶσιν εἶναι πλέον ἀνοιχτή. Ἡ γνῶσις θὰ κερδηθῇ ἐξ ὑπαρχῆς ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἀγνοοῦντα δι' ἐπιπόνου προσωπικῆς ἀναζήτησεως, καθ' ἣν αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις θὰ ἀξιοποιηθῶν καὶ ὁ λόγος θὰ πρωταγωνιστήσῃ, προκειμένου ἡ ἀλήθεια νὰ κατακτηθῇ καὶ τὸ ἐπιστημονικῶς ἀναντίλεκτον νὰ βιωθῇ ὡς ἐσωτερικότης. Τοιοῦτοτρόπως συλλαμβάνεται ἡ σημασία ὠρισμένων ἀπὸ τὰς πλέον χαρακτηριστικὰς ἐκφάνσεις τοῦ σωκρατισμοῦ. Τὸ («γνῶθι σαυτόν»), τὸ ὁποῖον ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος ἐδανείσθη ἀπὸ τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν, διὰ νὰ τὸ καταστήσῃ ἀκρογωνιαίον λίθον τῆς διδασκαλίας του, ἀποτελεῖ παρότρυνσιν διὰ περισυλλογὴν, δι' ἐπιστροφὴν δηλαδὴ εἰς τὸν πυρῆνα τῆς ὑποκειμενικότητος, τὸ ἐγώ, ἥτοι παρακίνησιν διὰ ψυχικὴν ἐμβάθυνσιν καὶ ὑπαρξιακὴν γνησιότητα. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ταύτισιν τῆς ἀρετῆς μὲ τὴν γνῶσιν, αὕτη θὰ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς βίωσις τῆς ἀληθείας, ὡς ἐσωτερικεύσις δηλαδὴ καὶ («ἐξυποκειμενικεύσις») τοῦ ἀγαθοῦ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ὑπαρξις τοῦ ἀνθρώπου νὰ υἰοθετήσῃ στάσιν συνάδουσαν πρὸς Ἐκεῖνο. Ὁ Σωκράτης κινεῖται συνεπῶς εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ, ἀποχωριζόμενος ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἀλήθεια ἐμφανίζεται ὑπὸ τοῦ τελευταίου ὡς ἀνάμνησις, ὡς τι τὸ ἀντικειμενικῶς δεδομένον, τὸ ὁποῖον ἐπι-

βάλλεται έξωθεν χωρίς νά βιοῦται. Δέν εἶναι συνεπῶς οὔτε σοφιστής οὔτε φιλόσοφος ὁ Σωκράτης ἀλλά ὑπαρξιακός στοχαστής. Εἰς τὸ πρόσωπόν του ὁ Κίρκεγκωρ βλέπει ἕνα χριστιανὸν τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον ἐκλαμβάνει ὠρισμένους συγχρόνους του χριστιανούς ὡς εἰδωλολάτραι! Καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὸν Δανὸν φιλόσοφον ἡ γεφύρωσις τοῦ χάσματος μεταξύ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ αἰωνίου δέν συντελεῖται διὰ λογικῶν «ἀποδείξεων» ἀλλὰ μόνον δι' ἑνὸς ἄλματος, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νά νοηθῆ ὡς ἐναγκαλισμὸς τοῦ παραδόξου.

Μέχρι ποίου σημείου ἄρα γε ὁ «κιρκεγκαρδιανὸς» Σωκράτης παρέχει τὰ ἐχέγγυα τῆς ἐπιστημονικῆς γνησιότητος διὰ τὸν ἱστορικὸν τῆς φιλοσοφίας; Καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Κίρκεγκωρ, ὡς γνωστὸν, ἐπιτυγχάνουν διὰ τῆς διδασκαλίας των νά προκαλέσουν εἰς τὸν συνομιλητὴν των ἕνα εὐεργετικὸν ψυχικὸν κλονισμόν, ἐν συναίσθημα ἐξόδου ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐταρκειας, δι' ἀμφοτέρων δὲ τούτων διανοίγουν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἀναζητήσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἐμβάθυνσιν. Ἐάν ὅμως ὡς περισσότερο ἀυθεντικὴν εἰκόνα τοῦ αἰνιγματικοῦ Σωκράτους ἐκλάβωμεν ἐκείνην τοῦ Πλάτωνος, τότε θὰ πρέπει νά δεχθῶμεν ὅτι οὐδεμία οὐσιαστικὴ «τομὴ» διαφαίνεται εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ τελευταίου ἀπὸ τῶν πρώτων ἀναζητήσεων μέχρι τῆς διατυπώσεως τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν. Πράγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι μεταξύ τοῦ «ὑπαρξιακοῦ» Σωκράτους καὶ τοῦ «θεωρητικοῦ» Πλάτωνος ὑπάρχει ἀδιάσπαστος συνέχεια, ὁμαλὴ πνευματικὴ ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν διέπει καὶ ζωοποιεῖ ἡ ἀποφασιστικὴ συμβολὴ τοῦ λόγου. Τὸν ρόλον τοῦ λόγου ἀκριβῶς, χωρίς νά τὸν ὑποτιμᾶ, δέν φαίνεται νά τὸν ὑπογραμμίζει δεόντως εἰς τὰς περὶ Σωκράτους ἀναλύσεις του ὁ Κίρκεγκωρ, ὁ ὁποῖος, μολοντί γνωρίζει διὰ τῆς λεπτῆς διαλεκτικῆς του νά ἀνέρχεται τὴν κλίμακα τῆς λογικῆς συνεπείας, θὰ ἀποτελέσῃ τελικῶς τὸν πρόδρομον τοῦ ὑπαρξιακοῦ ἀ-λόγου. Πέραν ὅμως πάσης ἐρμηνευτικῆς πρωτοτυπίας, δέν θὰ πρέπει νά λησμονῆται ὅτι περισσότερο ἀπὸ οἰονδήποτε ὁ Σωκράτης ὑπεγράμμιζεν εἰς πᾶσαν περίπτωσιν τὴν σημασίαν τοῦ λόγου. Ἡ ἀγνωσία του («ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα») δέν ἀποτελεῖ περιορισμὸν τῆς σημασίας τοῦ λόγου, ἀλλὰ ἀπόρριψιν τῶν ἐτοιμῶν γνώσεων, εἰς τὰς ὅποιας ὁ φιλόσοφος ἀντιτάσσει ἀκριβῶς τὸ μόνον πράγμα τὸ ὁποῖον γνωρίζει: Τὴν λογικὴν μέθοδον ἀναζητήσεως τῆς ἀληθείας. Ὅπως δὲποτε ὁ κ. Κωσταρᾶς δέν εἶχε τὴν πρόθεσιν νά ἐπιμείνῃ εἰς τὰς διαφορὰς μεταξύ Σωκράτους καὶ Κίρκεγκωρ (ἡ ἐπισήμανσις καὶ ἡ ἀπετίμησις ἄλλως τε τῶν διαφορῶν αὐτῶν δέν ἐλλείπουν), ἀλλὰ νά ἀνεύρῃ ἀκριβῶς τὰ μεταξύ των κοινὰ γνωρίσματα, εἰδικώτερον δὲ νά καταδείξῃ μέχρι ποίου σημείου ὁ Σωκράτης ποδηγετεῖ φιλοσοφικῶς τὸν Κίρκεγκωρ καὶ ἀπὸ ποίου σημείου ὁ τελευταῖος ἀρχίζει τὴν ἰδικὴν του πνευματικὴν πορείαν. Καὶ πρέπει νά ὁμολογηθῆ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπέτυχε, ὄχι μόνον νά παρουσιάσῃ διὰ πρώτην ἴσως φοράν εἰς τὴν Ἑλλάδα διεξοδικὸν καὶ ἐπιστημονικῶς τεκμηριωμένον δοκίμιον ἐπὶ τῆς κιρκεγκαρδιανῆς διαλεκτικῆς, ἀλλὰ καὶ νά ἐμφανίσῃ τὸν Σωκράτη ὡς φιλόσοφον τῆς ἐσωτερικότητος καὶ τῆς ὑπαρξιακῆς αὐτογνωσίας. Χάρις εἰς τὴν ἐμβριθεῖαν τοῦ συγγραφέως — προϊόν ὄχι μόνον τῆς μεγάλης του εὐσυνειδησίας καὶ τῆς ἐμφανοῦς ἐξοικειώσεώς του μετὰ τὴν ὑπαρξιακὴν σκέψιν ἀλλὰ καὶ τοῦ λίαν ἀξιολόγου φιλοσοφικοῦ του ἐξοπλισμοῦ — ἡ μὲν διαλεκτικὴ τοῦ Κίρκεγκωρ φωτίζεται ἀπὸ τὸ ἀνέσπερον φῶς τοῦ σωκρατικοῦ λόγου, ἡ δὲ αἰωνία παρουσία τοῦ Σωκράτους ἐν μέσῳ ἡμῶν ἀποκτᾶ μίαν νέαν πνευματικὴν διάστασιν. Τοιοῦτοτρόπως ὑποδηλοῦται ἐμμέσως ἀλλὰ σαφῶς πόσον ἐσφαλμένη καὶ ἄδικος ἦτο ἡ νιτσεικὴ γελοιογραφία τοῦ Σωκράτους ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν «ἀ-μυστικοῦ» καὶ μονομερῶς ὀρθολογιστοῦ φιλοσόφου.